



Gizli Şirk Kültürü

Abdurrahman Arslan, Nehri Geçerken, Beyan Yay. 2015, 416 sy.

ISBN: 9789754734997

Suveyda Yıldız

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı, İstanbul, Türkiye

suveyda.yldz@gmail.com

Kitap Kritiği

Geliş Tarihi: 21.03.2020

Kabul Tarihi: 31.03.2020

Abdurrahman Arslan 1947 yılında Van'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini aynı şehirde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. Yazıları *Düşünce*, *Bilgi Hikmet*, *Gelecek*, *Umran*, *İlim ve Sanat*, *Köprü* ve *Birikim* vb. dergilerde yayımlandı. Serbest çalışan yazarın, benzer konularda kaleme aldığı *Modern Dünyada Müslümanlar* (2000), *Yeni Bir Anlam Arayışı* (2004) ve *Sabra Davet Eden Hakikat* (2009) adlı üç kitabı daha bulunmaktadır.

İlk baskısı 2010 yılında Beyan Yayıncılık'tan çıkan *Nehri Geçerken*, Asım Öz tarafından yayına hazırlanmış. İslam, modernlik, sekülerlik, postmodernite, iktidar ve akıl konuları üzerine yaptığı çalışmalarla öne çıkan Abdurrahman Arslan, yayımlanan kitapları, söyleşileri ve soruşturmalar kapsamında verdiği cevaplarda bu konuları teorik ve düşünsel bir altyapıdan hareketle okuyucusuna sunmaktadır. Bu bağlamda *Nehri Geçerken* kitabının muhtevasına kaynaklık eden söyleşi ve soruşturmaların salt bir fikir beyanının ötesinde düşünsel sancıların eşlik ettiği kuramsal bir nitelik kazandığı görülecektir. Zira konuşmaların çoğu kavramlara ve bu kavramların ortaya çıkardığı problemlere kuramsal bir bakış açısı getirmek saikiyle dönemin belirleyici tartışmaları içerisinden oluşturulmuştur. Marksist açıdan İslâm tarihini, Batılı düşünürlerin bu dinle ilgili yaklaşımlarını ve solun kurduğu ilişki biçimlerini tartışan Muhammed Rıza Şalguni'nin *İslam ve Modernizm* kitabının aksine daha genel ve çok yönlü bir yaklaşım biçimi geliştirir Abdurrahman Arslan. Bu bağlamda İslam dünyasının modernleşmesini derinlemesine inceleyen Bedri Gencer'in *İslam'da Modernleşme* eserine benzer. *Nehri Geçerken*'deki sorgulamalar, söyleşi-kitap olmasından kaynaklanan konu sınıflandırmasından mahrum olsa

da Gencer'in eserinde olduğu gibi temel kaynaklarına inerek sunulmaya çalışılıyor. Nehri Geçerken; İslamcı muhayyilenin modern paradigma ile olan sorunlu ve bir o kadar da karmaşık ilişkisini ince bir duyarlılıkla tahlil eden, özgün yaklaşımı ve sadece sorunsal ortaya koymakla kalmayıp bu problemlere sunduğu öznlü çarelerle de alanında kaleme alınmış nitelikli bir eser olarak karşımızdadır.

Kendi İçinde Helak Taşıyan Bir Süreç Olarak Sekülerizm

Tarihsel tecrübemizin sonucunda ortaya çıkmayan ve ithal ettiğimiz laiklik ve sekülerizm kavramları üzerine eğilen Arslan, bu kavramların bir din olarak Hristiyanlıktan ayrı düşünülemeyeceği gerçeğine vurgu yapar. Hristiyanlığın hem teolojik düzlemde hem toplumsal düzlemde uygulanışı modernitenin bizatihi rahmidir. Bu bağlamda laiklik aslında Hristiyanlığın Batı'daki kurumsallaşma sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan; kilisede görev almayan ve ruhban sınıfından olmayan diğerlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bizde ise bu kavram dinsizlik olarak algılanır ve sadece siyasi bir aygıt, yani devletin yapısına ilişkin bir tanımdır. Sekülerlik laiklikle bağlantılıdır lakin bir o kadar da farklıdır; kutsal kitabın öğretilerinin hayatın her alanından uzaklaşması ve referans kaynağı olmaktan çıkması, böylece dünyevileşmenin yaratılmasıdır. Önemli olan dini muhtevasında hali hazırda barındıran laiklikten ziyade, hayatın kendisine direkt müdahale eden sekülerliğin yansımalarıdır. "Maddi-manevi" düalizmini yaratan sekülerlik bizi, yaratıcısı olan Batının tanımladığı gibi bir ayrıma iter ve hayata dair olan ekonomik, siyasi vb. oluşumları maddi kefeye koymamıza ve manevi olarak algıladığımız ibadet, ahlak, iman gibi unsurları bu maddi unsurlardan ayrı

düşünmemize sebep olur. Hristiyanlığın Roma'dan Roma'nın da Eski Grek düşüncesinden miras aldığı bu düalist yaklaşım zamanla modern kavramlaştırmaların temelini almaya başlar. İslam'ın özlü bir birliktelik ve denge ile ele aldığı kavramlar modern dünyada kendisini Doğu-Batı, özel alan-kamusal alan, sivil toplum-politik toplum, idare eden-edilen, ruhban-laik vb. sınıflandırmalarla şekillendirir. Bu noktada teolojiye indirgenmiş bir din anlayışına maruz kalırız.

Demokrasi ile özgürlüğü aynileştirmenin yanlışlığına dikkat çeken Arslan, demokrasinin ulus devlet ve bu devletin bireylerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkan bir unsur olduğunu ve bu unsurların laiklik ve sekülerizmden ayrı düşünülmemeyeceğini ifade eder. Zira demokratik bir toplumda hakikatin tanımı sekülerizme göre yapılır. Dolayısıyla sekülerizmin parçaladığı hakikatin neticesi olarak ortaya çıkan demokrasiler, araçları farklı olsa da modern devlete hizmet etme noktasında ortak bir alanda birleşirler. Yani ister sosyalist ister sosyal demokrat ister liberal ister faşist olsunlar tüm bu disiplinlerin hedefi modernizmi beslemektir. Öte yandan Leszek Kolakowski'nin de ifade ettiği gibi laiklik (daha doğru bir ifadeyle uzantısı sekülerizm) yeni dinsel arayışlara yol açar ve Giles Kepel'in ifadesiyle *Tanrının rövanş aldığı bir döneme* girilir. Bunlar aslında sekülerizmin ve yaşama alanı modernizmin getirdiği hayal kırıklıklarının bir meyvesi yazarımıza göre. Çünkü seküler süreç kendi içinde helak taşıyan bir süreç. Zira insan her şeye rağmen ilahi ve kutsal olana karşı hayatını sürdüremez.

Müslüman Fertten Dindar Bireye

Sekülerizm insanın ilahi ve kutsal olana rağmen varlığını sürdürme girişimidir. Modern projenin bu iddiayı ve misyonu taşıdığını ifade eden Arslan, sanılanın aksine modernizmin dini yok saymadığını, kendi varlığına tehlike arz etmeyecek şekilde onu kullanıp dönüştürdüğünü ve böylece yeri geldiğinde kendisinin tasvip ettiği ölçüde bir dindarlaşmayı önerdiğini söyler. Kendi sorunlarını, güvenliğini cemaatte arayan, bulan, yaşayan bir insan, hayatı içinde yaşadığı cemaatiyle tanımlayan Müslüman bir fert modern süreçte artık dindar bir bireye dönüşür böylece. O dindarlığından vazgeçmez ama dini yaşama biçimi ferdi olduğu cemaatten farklı bir özellik

taşımaya, bireyselleşmeye başlar. Bu yönüyle Müslümanlar dini belki de modernitenin uygun bulduğu bir form içinde yeniden yaşamaya talip olurlar.

Tecdidin Karşısında Protestanlaşma

Protestanlık dinin mevcut gerçekliğe göre yeniden yorumlanarak adapte edilmesidir. Nasıl ki Hristiyanlar 14 yüzyıllık bir tarih yaşadıkdan sonra kendi dinlerini yeniden yorumlayarak yeni bir dönem başlattılar, ki biz buna modern dönem diyoruz, Müslümanlar da bugün 14 yüzyıllık tarihlerini yaşadıkdan sonra yeni bir tarihsel tecrübeye geçiyorlar ve bu süreç Protestanlaşma olarak tezahür ediyor. Bu noktada Abdurrahman Arslan'ın İslami yenilenmeye (tecdid ve ihya) karşı olmadığını, İslam'ın öncülük ettiği yeniye olan ihtiyacımızın farkında olduğunu vurgulamakta yarar var. Ne var ki Vahdetin Işık'ın da ifade ettiği gibi Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönemlerde Helen kültürü ve aklıyla karşılaşan İslam düşüncesi bu kültür karşısında düşünce potansiyelini yeniden üretmiş ve ortaya kelim gibi İslam'ın düşünsel boyutunu yansıtan bir alan çıkmıştır. Yine bu dönem ve sonraki dönemler İslam düşüncesinde Gazali gibi önemli yere sahip alimleri ortaya çıkarmıştır.¹ Demek ki her çağa ve zamana hitap eden Kur'an ve öğretileri kendi özü muhafaza edilerek o zamanda insana ve varlığa dair bütüncül cevapların tamamını içerisinde barındırır.

İki Uç: Batı'nın Aşkın, Doğu'nun İçkin Tanrısı

Modern dönem yeni bir idrak biçimiyle gerçeklik arasında yeniden ilişki kurmanın yollarını arar. Orta Çağ düzeninin çökmesiyle ortaya çıkan özel mülkiyet; coğrafi, tarihsel ya da seyahatlerle elde edilen bilgilerle mevcut Hristiyan kozmolojisinin yanlışlanması ve böylece dinin geri plana itilip yerine aklın ve tabiata hükmetme arzusunun alması kaçınılmazdı. Bu noktada sorgulanan gerçeklikle yeni bir ilişkinin nasıl kurulabileceği meselesi bilimsel bilinin ve salt aklın önünü açtı. Böylece modernizmin en temel iki unsuru ortaya çıkmaya başladı. Ne var ki gerçekliğe dair söylenenlerin sadece Batı'da değil Uzak Doğu'da da hikmet olmaktan uzak olduğunu ifade eden yazarımız, paganist Uzak Doğu kültürünün içinde varlığın mistifike edildiğini savunur. Bu noktada aslında çok da farklı şeyler söylemeyen iki dünya çıkıyor karşımıza. "Netice de Batı'da Tanrı dünyayı yaratmış, elini eteğini çekmiş, dünyanın dışında duruyor; yani Tanrı

¹ Vahdetin Işık, "Tanzimat ve Batılılaşma: Modern Türkiye'nin Doğuşunun Tarihsel Tahlilleri", Medeniyet Akademisi Seminerleri, FSM Üniversitesi-Atıkvalide, 2019.

aşkınlattırılıyor. Oysa Uzak Doğu dinlerinde ise Tanrı içkinleştirilmiştir. Bu anlamda çok büyük bir fark yoktur. Varlığın bizzat kendisinde (vahdet-i mevcut da deniyor çoğu zaman) tanrısal olanı bulmak. Ama bizde öyle değil. Neticede varlık bizzat ilahi olana işaret eden bir ayettir. Hepsi o kadar.”²

Modernizm: Gizli Şirk

Rönesans/Reformasyon ile başlayan, Aydınlanma ve Fransız Devrimi dönemlerini de içine alarak devam eden bu süreçte varlık yeniden üzerine düşünülen bir unsur haline gelmiştir. Modernizmle beraber merkezinde Tanrı'nın olduğu bir düzenden insanın merkeze alındığı dünyevi bir düzene geçiş sağlanır. Çabası dinle ve gelenekle bir ortaklığa girmek olan modernlik, kendi ilkelerine göre dini yeniden yoğurur. Bu yönüyle modernite epistemolojik olarak bilginin kaynağı anlamında gizli bir şirk özelliği taşır. Dine bakarak kendini tanımlayan ve zenginleştiren modernite dini kendi amaçları doğrultusunda yeniden yorumlar. Bu noktada modernizmin yarattığı üç temel unsura değinen yazarımız İslam'ın temel kaynakları olan “İnanıyorum o halde varım.” diyen ferdin ve içinde kendi ferdiyetini keşfedeceği ailenin “Düşünüyorum o halde varım.” diyen kendi aklını merkeze alan bireye dönüşür. Yine cemaat, bireylerin tek tek sözleşmeleriyle bir araya gelmeleriyle oluşan topluma; dinin özü etrafında birleşmiş ümmet ise ırksal temellerde kurgulanmış ulus devletlere dönüşmektedir.

Kent: Modernitenin Kurgusu ve Yaşam Alanı

Belki de modernite bu parçalama manevrasını kendi formu içinde oluşturduğu kent unsuruyla aktif bir şekilde icra eder. Zira kent yaşamı akılla ve beden in ihtiyaçlarına göre kurgulanan, fertten ve aileden ziyade bireyin; cemaatten ziyade toplumun ihtiyaçlarına göre dizayn edilmiş kurgudur. Ne var ki ailenin ve cemaatin kendi kimliklerine sadık kalarak içerisinde var olduğu ve dinin mekandaki tezahürü olan Medine'den çok farklı olarak varlığını sürdüren metropollerin içinde dini değerlerin üretilmesi oldukça güçtür. Kaldı ki modern insan da her şeye rağmen, fitri ihtiyaçlarının, birtakım arzularının yalnızlığın üretildiği bu kentte yani metropolde karşılanamadığını görmektedir. Bu noktada Müslümanla ve modern insanın şikayetleri arasında önemli farklar görmez yazarımız.

Müslümanın Güvenlik Çemberi Olarak Aile

Modernizm ile ilk savaşım vermemiz gereken yeri aile olarak tanımlar Arslan. Metropollerin aileyi giderek içine aldığı ve kendi modeli olan çekirdek aileyi Müslümanlara benimsetmek ve kadın erkek ilişkilerini yeniden ve kendi değerleri ile tanımlamak istediğini ifade eder. Kadının cinsiyetten bağımsız yeni rol taleplerinde bulunurken ailenin de tarih boyunca ifa etmeye çalıştığı rolün de değişmeye başladığına vurgu yapılması bugünkü hazin manzarayı yeniden düşündürüyor okura. Zira ailenin temel fertleri olan kadın ve erkeğin kendilerini ailenin dışında tanımlamaya başlamaları ve eşitlik talebinde bulunmuş olmaları İslam'ın adalet ilkesiyle çelişmekte ve yazarımızın Müslümanın üç güvenlik çemberi olarak adlandırdığı **aile, cemaat ve ümmet** birlikteliğini sarsmaktadır. Çocuklarını kreşe, yaşlılarını huzurevlerine gönderen bir aile modelinin İslami olduğu elbette söylenemez. “Aile bir topluluğun siyasal ve sosyal kültürünü kendi içinde üretmiyorsa, Müslümanlar bir iddiada bulunamazlar. Aile sadece yemeğin pişirildiği, yatakların olduğu bir yer değildir. Mahremiyetin, siyasal kültürün üretildiği bir yerdir. Onun için kadınlarımız da erkeklerimiz de evi sıcak bir ocağın ibaret görmekten vazgeçmelidir.”³

Arslan, İslam'ın hayatın bizzat kendisini şekillendirmek istediğini ve kendi normlarına göre onu tanımladığını belirtir. Mevcut düzende İslam'ın hayatı şekillendirici unsur olmaktan uzaklaştırılmış ve modernizmin yarattığı hayat düzenine uymaya mahkûm edilmiştir. Oysa Müslümanlar mevcut hayatın bizzat diyalektiğini ve dinamikliğini değiştirmek zorundadır. Müslümanlar artık bu çeşit palyatif, pansuman taleplerden vazgeçmelidir yazarımıza göre. Müslümanların kendine özgü değerler bağlamında düşünmesi ve hayatlarını nizam vermesi gerekir. Burada yapılması gereken, gerçek hayatın toplumsal diyalektiğini değiştirmeye dönük yeni toplumsal ilişki türleri üretebilmektir.

Bu noktada toplum, birey, medeniyet, entelektüel, ahlak, adalet, özgürlük, eşitlik vb. kavramları yeniden düşünmemiz gerektiğini vurgulayan yazarımız, daha da önemlisinin bu kavramları adalet/insaf çerçevesinde incelememiz gerektiğini savunur. Zira entelektüel düzeyde yapılacak bir sorgulama hayatlara temas edecek ve varoluş mücadelemiz tutarlı yaşar isek zafer yolunda ilerleyecektir. Bu bağlamda varlıkla kurulabilecek en sağlıklı ilişki verili bir bilginin yani vahyin imkanlarını kullanarak mümkün olur.

² Abdurrahman Arslan, *Nehri Geçerken*, haz. Asım Öz, Beyan Yay. İstanbul 2015, s. 56.

³ Arslan, a.g.e., s.117.

Modernizmin İslam'ı Evcilleştirme Çabası

Bugün Müslümanlarda artık "Batılılaşma eleştirisi" yerini, İslam'ın yaşanan hayata nasıl adapte edebileceği tartışmalarına bırakmıştır. "Değişim talep edilmekte, bilhassa mürekkep yalamış Müslümanlar durmadan anlamadıkları bir değişime vurgu yapmaktadır, fakat bu değişimi sağlayacak 'ahlaki araçlar'dan bahsedilmemektedir. Haram her gün hayatımıza biraz daha hâkim olmakta, bununla birlikte bereket ortadan kalkmakta, aramızdaki kardeşlik ilişkileri parçalanmakta; aile ve akraba ilişkilerimiz her gün biraz daha çözülmekte; cemaat olma asabiyetimiz giderek kaybolmaktadır. Hayatımızın tanzimi hususunda entelektüeller yol gösterici mevkiye yerleşirken, Peygamber varisleri olan fakihlerimiz çeşitli bahanelerle ya işlevsiz kalmakta ya da bu işe talip olmak istememektedirler. Modernleşmenin belki de en açık belirtisi olarak, bugün Müslümanın 'sünnet'le ilişkisi giderek azalmakta, onu her gün biraz daha hayatın dışına kovmaktayız."⁴

Bugün küreselleşmeyle beraber dünyaya hâkim sistem İslam'ı Protestanlaştırarak mevcut duruma uyum sağlamasına çalışmakta, gizli ya da açık faaliyetini bu yönde sürdürmektedir. Trajik olansa İslam'ı evcilleştirme çabalarından Müslümanların farkında olmamasıdır.

Demokrasi Üzerine

Demokrasi, teorik olarak toplumun temsilcileri vasıtasıyla kendi kendisini yönetmesi olarak tanımlanır. Arslan, demokrasi kavramının hiçbir zaman taşıdığı Batılı dünya görüşünden bağımsız ele alınamayacağını vurgulamaktadır. Demokratik toplumlarda alınan kararların kendi yaratıcısı olan seküler ve rasyonel değerler tarafından tanımlanmış kurulu düzene ters düşmesi mümkün değildir. Sorun çözücü unsur olarak ferdi değil vahyi ferdin ve cemaatin yararına benimseyen İslam nizamı demokrasinin arzuladığı tarzda özgürlük biçimlerine çoğu kez karşıdır. Bu bağlamda demokrasinin ontolojik kabulleriyle İslam'ın ontolojik kabullerinin farklı olduğunu görürüz. Buna rağmen bilhassa 28 Şubat'la gelen baskıyı bahane ederek, özgürlüğün insanoğlu için tek imkanmış gibi liberal demokrasiye yapılan aşırı vurguyu Müslümanlar adına yadırgar yazarımız. Zira demokrasinin imkanlarıyla bugün Müslüman toplumlar şeffaf hale getirilmek istenmekte, demokrasi adına kurulacak olan bütün kurum ve kuruluşlarla- ki sivil toplum kuruluşlarının çoğaltılmasını buna matuf görür Arslan- Müslüman

toplumların çözülmeye uğratarak kontrol altına alınması istenmektedir. Böylece sahip olduğu değerler sistemiyle küreselleşmenin karşısında ve muhalif duran İslam onun karşısında bir tehlike olmaktan çıkacaktır.

Kendi Kendini Meşrulaştıran İslami Konformizm

Kendi konforumuzu bozmadan yeni bir başlangıcı gerçekleştiremeyiz yazarımıza göre. Günümüz konformizminin kökenlerinin Batının eşitlikçi ideolojisine ve refah devleti kavramının bir tezahürü olduğunu savunur Arslan. Ona göre Müslümanlar adalet peşinde koşacaklarına uzun zamandan beri refah devleti projesi peşinde koşmaktadırlar. Bu koşunun şer'i temeli bulunmamaktadır. Arslan'ın savunduğu elbette sefalet içinde bir ekmek bir hırka anlayışı ile yaşamak değildir.

İçinde yaşadığımız popüler kültüre baktığımızda, temel özelliğinden birinin her şeyi anından bir eğlence unsuruna dönüştürmesi olduğunu görüyoruz. Ramazan ayının şenliklere dönüşmesi, nefsi terbiyeden ziyade açların halinden anlamaya yarayan bir zaman dilimine indirgenmesi, boş vakti olan tatil gününde sabah namazını Eyüp Sultan'da kılması bu kültürün önerileri arasında. Bunlar Müslüman muhayyilenin ürünlerinden çok, bu kültürün düşündüğü şeylerdir. Yaşadıklarımız kendi kendini meşrulaştıran bir İslami konformizmdir Arslan'a göre. Fakat biz her şeye rağmen ümmet olma arzusundayız. Peki nasıl bir dünyada ümmet olacağız? Modernitenin öncülük ettiği bu dünyada mı yoksa bu dünyaya rağmen mi? İçinde yaşadığımız ve karşı olduğunu söylediğimiz dünyanın kavramsal ya da maddi araçlarıyla yeniden ümmet olamayacağımız aşikâr.

Nasıl Ümmet Oluruz?

Ümmet olma isteğimiz dinamizmini içerden yani İslami özden mi alıyor yoksa dışarıya karşı bir cevap olarak mı ortaya çıkmakta? İlk olarak bu sorunun cevaplandırılması gerekir Arslan'a göre. Ümmet olma arzusu bizim inandığımız dinin temsil ettiği bilgi türünün doğal ya da zorunlu sonucu olarak ortaya çıkıyor. Ümmet olmaklığı ödünç kavramlarla veya kurumlarla başaramayız, kendi özgün İslami kodlarımızı kullanarak kendimizi yeniden inşa etmeliyiz. Zira sorunlarımızı modernleşerek çözebileceğimize inandığımızdan, her defasında daha çok modernleşme arzusu içinde olduk ve bu da ümmet bilincimizin kaybı ile sonuçlandı. Bu karanlık tabloya rağmen tümüyle ümitsiz de değildir yazarımız. Tüm bu parçalanmışlığa rağmen İslam dünyasında ümmet olmanın imkanları vardır. Kuşkusuz bu imkanlar

⁴ Arslan, a.g.e., s. 76.

birtakım sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. “Ümmet olmak büyük coğrafyalarda beraber yaşamak meselesi değildir. Bizi ümmet olmaya zorlayan her şeyden önce bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi ihmal etmeden İslam’a ait bilginin kendisidir. İslam sadece bir inanç sitemi değil imana dönüşmesi gereken bir bilgi biçimidir. 21.yy’ın postmodern dünyasında Müslümanlara karşı yürütülen düşmanlığın kaynağında da bu bilginin taşıdığı alt edilmesi mümkün olmayan o potansiyel güç vardır.”⁵ Bize düşen vazife ise Arslan’ın deyişiyle bu potansiyel gücü görünür bir güce dönüştürmektir. Bunun içinde 21.yy.’ın şartlarını öğrenmek zorundayız. “Aksi halde dikkat etmezsek, 21.yy’ın kendi karakteristik özelliği bizim bu İslami çabamıza, ümmet olma çabamıza kendi karakteristiğini katabilir. Bu katış ise hep karşı çıktığımız ötekine büyük nispette benzetebilir. Yani erkeklerimiz sarıklı şalvarlı halleriyle, kadınlarımız tesettürlü halleriyle hayatlarımızı sürdürürken; bedenlerimizin karşı çıktığımız ötekinin rollerini yerine getirmesi gibi.”⁶

Müslümana Giydirilen Kimlik Gömlekleri

İslami düşünceye sahip insanların kendi dışındaki o öteki diye tanımladığı dünyanın kavramlarını benzetmeler kurarak kendi dünyasına kabaca aktardığından yakınan yazarımız, öz anlamlarından uzaklaştırarak Batının arzuladığı şekilde içini doldurduğumuz vatan, millet, medeniyet, kültür kavramlarının kimlik buhranına sebebiyet veren unsurlardan olmasına dikkat çeker. Zira kimlik sorunu ulus devlet ile ortaya çıkmış bir sorundur ve ulus devletin vatandaşına tanılacağı kimlik irki düzeydedir. Arslan’a göre ümmet bilincine sahip Müslümanlar olabilmek için, ulus devletin dayattığı irki kimlik gömleklerinden sıyrılmak gerekir. Yazarımız dayatılan bu kimliklerden kurtulmanın yolunu entelektüel düzeyde Batılı kavram ve kalıplarla yeniden ciddi şekilde hesaplaşmakla olacağını vurguluyor. Bu süreci 11.-13.yüzyıllar arasında İslam dünyasının Grek dünyasına karşı yürüttüğü mücadelenin ikinci aşaması olarak tanımlıyor. Zira o gün olduğu gibi bugün de Grek dünyasından mayalanmış modernist düşünceyle hesaplaşma içerisindeyiz. Söyleşilerin 90’lı yılların sonları ve 2 binli yılların başlarında kaleme alındığı düşünülürse bu hesaplaşmanın özellikle son birkaç yıldır hız kazandığı düşünülebilir. Zira İsmail Kara bilhassa bu sorgulamaların darbelerden sonraki

süreçte hız kazandığını ve son olarak da 15 Temmuz darbe girişimi akabinde modernizmin ve İslami düşüncenin temsil ettiği değerler arasındaki hesaplaşmanın yeni bir form kazandığını kaydeder.⁷

Bir Meta Söylem Olarak Modernite

Tarihsel olarak 1600-1650 yılları arasında, Batı’da yaşananlar hem bir kaos hem de Batı’nın kendini inşa edeceği önemli hadiselerle dolu bir dönem sayılır. Hristiyanlığın tanımladığı hakikat anlayışında hem kozmolojik hem de sosyolojik düzlemde çözülüşün doğurduğu hadiselerin derin ve önemlidir. Kilise kozmolojisinin çözülüşü beraberinde kiliseye bağlılık ve sadakatin çöküşü ile cemaat anlayışının da çözülmesini getirmiştir. Bu dönemde astronomi alanındaki yeni keşifler, artan coğrafi farkındalık, aile ilişkilerinin çözülüşü ve devamında gelen kavmiyetçilik fikriyle beraber; Avrupalı halklar hem zihniyet hem de sosyal olarak kendilerini yeniden inşa etme ihtiyacı içinde olmuşlardır. Bu dönemin temel ürünlerinden olan Aydınlanma düşüncesi, karanlık olarak nitelendirdiği bir dinin iddialarına olduğu kadar bütün tarihsel verilerine karşı da bir muhalefeti ifade eder. Bu nedenle modernite bir “meta söylem”dir. Her şeyi açıklama ve anlamlandırma iddiası taşıyan bu zihniyet hali, tanrı fikri de dahil olmak üzere her şeyi kendi bağlamı içine yerleştirerek tanımladıktan ve yeniden şekillendirip anlamlandırdıktan sonra kendisini kabul edilebilir hale getirir. Her şeyin yeniden kategorize edildiği ve özerk hale getirildiği bu dünya görüşünde; din, kültür, sanat, felsefe, bilim, hukuk, ahlak bu yorum kaosunun içine sokulmuş; kendilerini özerk olarak ürettikleri yasalar yardımı ile geliştirebilecekleri alanlar tasarlamıştır. Batılı insanın bu derin zihni dönüşümünün şekillendirdiği içinde yaşadığımız postmodernite olarak ifade edilen süreci de moderniteden pek de farklı görmeyen Arslan, her iki zihin biçiminin de hakikatın kendisi ve “ne”liği üzerine muazzam bir tartışma ortamı oluşturduğunu ifade eder.

Politik Kültür ve Konformizm

Batı dışındaki bütün modernleşme çabaları ve süreçleri, kendilerine ait bir özgünlüğü değil, aslında Batı’nın sahip olduklarını Batı dışı ‘mekanlarda’ yeniden tekrarlama çabası olarak tanımlar Arslan. Bu yüzden bütün dünya ve bu dünya içindeki insanlar birbirlerine benzer ve homojen hale gelmişlerdir. Batı

⁵ Arslan, a.g.e., s.106.

⁶ Arslan, a.g.e., s.107.

⁷ İsmail Kara, “Cumhuriyet Döneminde Din-Siyaset İlişkileri”, Medeniyet Akademisi Seminerleri, FSM Üniversitesi-Atıkvalide, 2019.

dışı toplumlarda modernleşme, bir taklit ve tüketim ilişkisi olmanın ötesinde başka bir anlam ifade etmez. Modernleşmeyle beraber arz-ı endam eden politik kültürün Müslümanlar için bir tehdit olduğunu kaydeden Arslan, bu yeni kültürün onlara getirdiği hareket etme serbestisinin sarhoşluğu içinde olduklarını vurgular. Zira bu politik kültürün korkunç bir konformizm içine çeken toplumu çürütücü bir boyutu vardır. İslam'da ayrıştırılmaz bir ikili olan ahlak ve hukuku ayırıştırın Hristiyanlığın beslediği modernitenin kurguladığı politik kültüre bir özne olarak katılan günümüz Müslümanları, siyaset adına aslında kendi paradigmalarından çok farklı bir paradigmanın öngördüğü faaliyetleri görev ediniyorlar. Daha özgürlükçü bir ortam olması için çaba sarf eden Müslümanlar o özgürlükçü ortam dedikleri bu politik kültürün tanımladığı özgürlüğü yaşamak zorunda oldukları gerçeğini gözden kaçırıyorlar. Dolayısıyla öteki diye tanımladıklarından hareketle hem politik tavırlarını hem gündelik sosyal tavırlarını düzenleyen Müslümanlar bu çıkmazın ve helakin içinde farkında olarak yahut olmayarak bulunuyorlar. Bu politik kültürle dünyaya yayılan şeyin müşriklik yani paganizm olduğunu ifade eder Arslan. "Bu kültür artı ile eksi, güzel ile çirkin arasındaki bütün o ayırıcı sınırları eritiyor... Bütün din farklarını, sınıf farklarını, coğrafi ya da kültür farklılıklarını ortadan kaldırıyor ve her kesimin insanına zevk veriyor."⁸

Geleceğin dünyasında mücadelenin hayat biçimleri üzerine kurulu olacağını ifade eden Arslan, politik kültürün de hayat biçimi üzerine kurulduğunu ve meşruyetini oradan aldığını ifade eder. Bu bağlamda politik kültüre karşı çıkmak hayat biçimine karşı çıkmakla özdeştir. Bu durumda herkes inandığı gibi yaşamak zorunda kalacaktır. İslam'ın politik kültürünün ise ailede yeşerdiğini kaydeden Arslan, o cemaatsel yapının içinde kalarak bir politik kültür üretebileceğimizi söyler. Böyle olduğunda ahlakın ve hukukun bir olacağını vurgular. Anlamın bütün imkanlarını elinde barındıran bir dinin mensupları olarak yapılması gereken dünyanın aldatıcı ve oyalayıcı süslerine kapılmadan yol alabilmektir.

Modernizmden Kurtarıcı Postmodernizmin Evrenselliğine

Modernist insan tanrı ve tabiata karşı taşıdığı özgürleşme arzusunu gerçekleştirme imkanını akla tutunarak bulur. Modernist akıl dinin elindeki hakikat algısını almış ve yerine yeni bir hakikat algısı

sunmuştur insanlığa. Tarihte ilk defa bir düşünce kendini akıl üzerinden kurgulamış, esas önemlisi bu kurgunun siyasi, sosyal ve iktisadi düzeyde bütün dünyadaki toplumlar için evrensellik adına uygulanabilirliğini savunmuştur. Yazarımıza göre 19.yy'da kendini ete kemiğe bürümeye başlayan aydınlanma projesi postmodernizmin ortaya çıkışına kadar bu "kurtarıcı" evrensellik iddiasını taşımıştır. Bilim ya da pozitivism dediğimiz ideoloji üzerine kurulu olan modernizm kendini bu temelde meşrulaştırır. Fakat birinci ve ikinci dünya savaşları ile birlikte modern zihinde oluşan karabulutlar; insanlığı özgürleştireceğini iddia eden aydınlanma projesinin kendi karanlığını beraberinde getirdiğine işaret etti. Aklın ve bilimin insanlığa mutlak bir bilgi sunamayacağı, bilimin kesinlik iddiası taşıyamayacağı fikri giderek taraftar bulmaya başladı. Bu sorgulamalar nihayetinde izafilik ve nihilizme vardı. Felsefe hakikatin insanın dışında yani nesnel değil öznel olduğunu, gerçekliğin yoruma bağlı olduğunu, sürekli ve evrensel değil, geçici ve bağlamsal olduğunu söylemeye başladı. Yazarımız bu durumu epistemolojide dolayısıyla bilginin teorik yapısında ciddi bir alt üst oluş olarak görür. Bu her şeyi izafileştiren yeni bir düşünce tarzı olan postmodernizmi doğurur. Kapitalizmin, toplum kavramının ve toplumun varlığını idare tarzı olan demokrasiyi ve bu unsurların işleyiş mantığını dönüştüren postmodernizm zihinleri kendince yeniden inşa ederek kuşkucu bir kültür meydana getirir. Talep ettiği şey ise, inşa etmeye çalıştığı mevcut ve verili duruma uyum göstermemizdir. "Postmodern kültür mevcut durumu muhafazaya yönelik bir tutumu ve kapıyı herkese açık tutarak uyuşturucu bir kültür olarak hem zihinlerimiz hem hayatlarımıza nüfus ederek onu yeniden düzenlemektedir. Modernitenin kendi ilkelerine uymadığı için bize ait olduğu halde hayatımızın dışında tuttuğu bazı tutum ve davranışları bu kültür içeriye davet etmektedir."⁹ Modernite kadınlarımızın başörtüsünü ve erkeklerimizin şalvarını dışlarken postmodernite kültürü bu unsurları buyur eder, elbette muhtevasında taşıdığı hakikat algısını dışarda tutmaları şartıyla. Bu Müslüman zihin için özgürleştirici bir görüntü sunsa da Müslümanların kahir ekseriyeti bu kültürün kendi hakikat temelini izafilik üzerine kurduğunu maalesef görememektedirler. "Batının özgürlük anlayışını kendi ülkelerinde bulamayan, böyle bir özgürlük anlayışının İslam'da olmadığını düşünenler; postmodern kültürün

⁸ Arslan, a.g.e., s.145.

⁹ Arslan, a.g.e., s.156.

inşa ettiği yeni zihinsel algıdan hareket ederek İslam'ı yeni şartlara uyum gösterecek şekilde yeniden yorumlamak istemektedirler."¹⁰ Yazarımız İslam'ın Batı'nın postmodernite ile ulaştığı değerleri yok sayan ve bu yeni dönemde tek alternatif bilgi ve yaşam biçimi sunan bir din olarak ortaya çıkmasıyla hem dikkat çektiğini hem de önem taşıdığını vurguluyor. Uzak Doğu'nun taşıdığı pagan kültürünün postmodernitenin yeni paganizmine karşı bir alternatif olarak düşünülemeyeceğini ifade ediyor. Dolayısıyla alemlere rahmet İslam dininin tek hakikat telakkisine sahip olduğu gerçeği özellikle bu çağda ortadadır. Bu bağlamda kendi hakikatinden kuşku duymayan inananların dünyası ile kendi dünya görüşünden, hakikat anlayışından şüphe duyan yeni dünyayla karşı karşıya geliriz.

Çare: Sünnetin Yeniden İhyası ve Tasavvuf

Günümüzde gerçekliğin kaynağını beden ve hazların temsil ettiğini ifade eden yazarımız, postmodern kültürün paradigması ve epistemolojisi olan her şeye düşmanlık beslediğini savunuyor. Bu postmodern dünyaya muttaki, emin, gerektiğinde dünyaya ahlaki tutarlılığıyla emreden bir insan modeli sunulmazsa Müslümanların iddialarını kaybedeceklerini ifade ediyor. Bu iddiaların hayat bulmasını yolunun ise bir an önce sünnetin yeniden ihyası, cemaat olmanın imkanları aranması. Tüm bunların imkanını Müslümanlara sunan kaynağı ise tasavvuf. Tasavvufu hem ahlaki hem de epistemolojik düzeyde ele alan Arslan, bugün akıl adına konuşanların tasavvufun akıl üzerine söylediklerini konuşamazsa hiçbir şey konuşmuş olmayacağını vurguluyor.

Yazarımız İslamcı düşüncenin ciddi bir kırılmadan geçtiğini, bunu tamirinin de ancak kökene dönmekle mümkün olduğunu ifade eder. Bu İslamcılığın dediği anlamda bir öze dönüş değil, İmam Gazali'nin yaptığı şekilde bir kökene dönüş olmalıdır. Gazali, felsefecilerin akıl üzerinde inşa etmeye çalıştıkları imanın ya da İslam düşüncesinin yerine, saf bir iman üzerine inşa edilmiş bir akılla cevap vermişti. Yani Müslüman muhayyileyi ait olduğu kökene iade etti. Modern çağda değil, postmodern çağda İslam'ı düşünmeli ve "İslam'ı asrın idrakine" söyletmenin yanlışlığını artık anlamamız gerekiyor. "Hayat" ve "toplumu" yeniden kurmanın söz konusu edildiği zamanlarda kökene dönmek, "geleneği" restore etmek demektir. Zira bu hayatımızdan çıkmış olan sünnetin yeniden ihya edilmesi olacaktır. Bunun olabilmesinin

imkanlarının da tasavvufta olduğunu düşünüyor yazarımız. "Bizim bilgi faaliyetimizde tasavvufun önüne açtığı imkanlar ihmal edilirse ne yeni bir sosyal dünya ne de yeni bir hayat tarzı kurmak kanımca mümkün olmayacaktır."¹¹

Nehri Geçerken kitabının barındırdığı söyleşi ve soruşturmaların basit bir fikir beyanının ötesinde derinlikli düşünsel ve kuramsal bir yaklaşımın ürünü olduğunu belirtmiştik. Ne var ki, muhtelif zamanlarda ve dergilerce kaydedilen bu söyleşilerin tek bir soru ve bu sorunun uzantılarına kaynaklık etmesi kitabın içeriğinin tekrarlardan ibaret olduğu kanısıyla okuyucuyu yanıltabilir. Çoğunlukla aynı sorular sorulmasına rağmen, yazarın her soruda verdiği cevaplarının diğerlerinde bırakılan boşlukları doldurması, farklı tarihlerde kaydedilen söyleşilerin yazarın olgunlaşmasıyla da paralellik gösterir şekilde daha nitelikli ve kuramsal bir yaklaşımla ele alınması ve okurun buna şahitliği, kitabın etkisini artıran nitelikler olarak görülebilir. Bu yönüyle kitap, düşünsel boyutta tartışılan fikirlerin okurun zihin dünyasında kalıcı ve anlamlı hale gelmesini kolaylaştırmakta ve konunun tüm yönleriyle ve özü itibarıyla kavranmasına yardımcı olmaktadır. Bu anlamda eser, günümüz postmodern çağını ve bu dönemi hazırlayan modern çağı derinlikli olarak anlamak ve Müslümanların içinde buldukları temel meseleleri modernite ve postmodernite bağlamında incelemek isteyen lise ve üniversite çağındaki öğrenciler, modernizm ve postmodernizm üzerine çalışan akademisyenler ve bağımsız okurlar için faydalı olacaktır.

¹⁰ Arslan, a.g.e., s.156-57.

¹¹ Arslan, a.g.e., s.224.